

Onun, Kerbelâ hikâyesine dayalı bir destan olan *Bishad Sindhu* adlı eseri, hem bir kurgu çalışması hem de standart nesrin bir örneği olarak şaheser niteliktedir. Hindistan'da müslümanların gerileyişi temasını kullanan şair Keykubad, Michael Datta'nın geliştirdiği tarz ile bir dizi manzum hikâye yazarken İsmâil Hüseyin Şîrâzî de İslâm tarihinden alınan temalar üzerine canlı nazım ve nesir örnekleri vermiştir. Kâdî İmâdü'lhak ise 'Abdullâh'ı ile müslümanların sosyal hayatına dair ilk gerçekçi romanı ortaya koymuştur.

I. Dünya Savaşı sonrası edebiyat dünyasında kendini gösteren müslüman yazarlar arasında en büyük sima Kâdî Nevrülislâm'dır. Kendi kendini yetiştirmiş bir kişi olan Nevrülislâm Bengal dilini kullanırken kelimeleri daima özenle ve titizlikle seçip ayrıca içine Arapça'nın yanı sıra Farsça ve Türkçe kelimeler kattığı gibi hareket noktası olarak da eski "put-hi" yazarlarını almış ve böylece şahsını kısa sürede yeni bir ses haline getiren kendine has şiir dilini ortaya koymuştur. Onun Hz. Peygamber'in doğumu ve ölümü üzerine yazdığı kasideler, Türk İstiklâl Savaşı üzerine söylediği ezgiler, Hâfız ve Ömer Hayyâm'dan yaptığı tercüme, İran lirik şiirinden yankılar taşıyan şarkı sözleri ve kaleme aldığı çeşitli nesir örnekleri, Bengalce'yi daha önce benzeri görülmemiş bir sağlamlık ve yaratıcılıkla kullanan bir kişiliğin damgasını taşırlar. Nevrülislâm'ın haleflerinin

den ancak birkaçı, onun yolunu açtığı yeni üslûbu aynı ölçüde beceriyle devam ettirebilmiştir. 1940 dönemi şairlerinden Ferruh Ahmed onun mânevî takipçisi olarak kabul edilir. Ferruh Ahmed'in özellikle *Sirâcen münîrâ* adlı manzum eseri, Hz. Peygamber hakkında uzunca bir şiirle başlayarak İslâm tarihinin dikkat çekici bazı pırıltılı noktalarını ortaya koyar. Mevlânâ Ekrem Han yine 1930-1940'ların yazarları arasında önde gelir. Onun kaleme aldığı Hz. Peygamber'in biyografisi, Bengal müslümanlarının kültür tarihinde bir sınır taşı niteliğindedir. Gulâm Mustafa yine Hz. Peygamber'in hayatı ve gazveleri konusundaki eserleriyle şöhret yapmıştır. Öte yandan Muhammed Bereketullah'ın *The Genius of Persia* adlı eseri, yalnızca üslûp özellikleriyle değil aynı zamanda İran kültürünün Hint yarımadasındaki bütün müslümanlara yönelik tesirini ele alan bir çalışma olmasıyla da hatırlanmaya değer. Hem oyunlar, hem günlük yazılar kaleme alan İbrâhim Han ise üslûbundaki sadelikle dikkati çeker. Ta'lim Hüseyin, Ebû'l-Hüseyin ve Ahsen Habîb, Ferruh Ahmed'in çağdaşları arasındaki diğer önemli isimlerdir. 1980'lerde de Mahmûd, Nevrülislâm-Ferruh Ahmed çizgisinin en iyi temsilcisi olmuştur. XX. yüzyıl müslüman Bengal edebiyatının en önemli romancıları ise Şevket Osman, Ebû'l-Fazl, Ebû Rüşd, Şehid Ali, Reşid Kerim, Seyyid Veliyyullah ve kısa hikâyeleriyle ün yapan kadın yazar Mefruha Çavdü'rî'dir.

İyi nesir örneklerinin önemli bir kısmını Kur'an-ı Kerim çevirileri oluşturur. Kur'an'ın Bengalce'ye ilk tercümesi, bir Hindü olan Grish Chandra tarafından yapılmıştır. En fazla okunan tercüme ise, Abdülhakim ve Ali Hasan tarafından yapılmıştır. Diğer çeviriler arasında en tanınmış olanlar Abbas Ali, Teslîmüddin, Ebû'l-Fazl Abdülkerim, Şehîdullah ve P. A. Nezir'in yaptıklarıdır. Ekrem Han da bir tercüme başlamış, fakat tamamlamadan ölmüştür; onun bu yarım çevirisi, gerek üslûp yönünden gerekse aynı zamanda bir tefsir olma özelliği bakımından en iyi çevirilerden biri sayılmaktadır. Bunlardan başka Bengladeş İslâm Vakfı da Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizce'deki tasdik edilmiş çevirisinde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'in tercümesini ayrıca büyük bir ilim heyetine yaptırmıştır.

Doğu Bengal'in Batı Bengal'den Doğu Pakistan adıyla ayrıldığı 1947 yılından beri bu iki bölgedeki Bengal edebiyatı farklı yolları takip etmiş, Bengladeş'te yazılanlar büyük ölçüde müslüman sosyal törelerini yansıtırken Batı Bengal edebiyatı ilhamını Hindü geleneklerinden almıştır. Hint yarımadasında konuşulan bütün dillerin yazılı edebiyatları arasında en önemlisi Bengal edebiyatıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

S. Kumar, *A History of Bengali Literature in the Nineteenth Century*, Calcutta 1919; S. K. Chatterjee, *Origin and Development of the Bengali Language*, Calcutta 1926; D. Chandra Sen, *History of Bengali Language and Literature*, Calcutta 1936; R. C. Majumdar — J. Sarker, *History of Bengal*, Dacca 1940, I-II; J. C. Ghosh, *History of Bengali Literature*, London 1948; Syed Sajjad Husain, *Reports on Contemporary Writing in East Pakistan*, Dacca 1958; M. Enamul Haq, *Muslim Bengali Literature*, Karachi 1958; a.m.f. — M. Abdul Hai, "Bengali", *EI²* (İng.), I, 1167-1169; G. M. Hilali, *Perso-Arabic Elements in Bengali*, Dacca 1967; A. Rahim, "An Aspect of Muslim Bengal Culture", *Proceedings of the Pakistan History Conference*, sy. 6 (1956), s. 159-170.

 SYED SAJJAD HUSAIN

BENGLADEŞ

Güney Asya'da bir devlet.

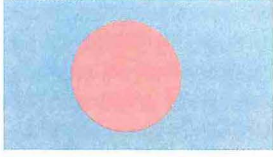
- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. KÜLTÜR ve MEDENİYET

Yirmi dört yıla yakın bir süre Pakistan Devleti'ne bağlı bir eyalet olarak kaldıktan sonra Kasım 1971'de bağımsızlığına kavuşan Bengladeş Halk Cumhuriyeti-

Bengladeş

Resmî adı :	Gana Pracatanri Bangladesh (Bengladeş)
Başşehri :	Dakka
Yüzölçümü :	143.998 km ²
Nüfusu :	113.005.000 (1990 tahminî)
Resmî dini :	İslâm
Resmî dili :	Bengalce
Para birimi :	Taha 1 Taha = 100 paisa.

ti, Hint yarımadasının doğu kesiminde 20° 33' ve 26° 75' kuzey paralelleri arasında yer alır. Yüzölçümü 143.998 km², nüfusu 110.290.000'dir (1989 tah.). Başşehri Dakka'dır. Üç tarafı Hindistan topraklarıyla çevrili olan ülke güneyde denize açılır; kısa mesafeli güneydoğu sınırını ise Burma'nın güneybatı sınırıyla bitişiktir. Himalaya dağlarıyla ülkenin en kuzey bölgesi arasında 75 kilometreye yakın bir mesafe bulunmaktadır.

Bengladeş yönetim bakımından dört bölgeye ve bunlara bağlı altmış dört idarî birime ayrılmıştır. Doğrudan halk tarafından beş yıllık bir süre için seçilen devlet başkanı yürütme gücüne sahip olduğu gibi silâhli kuvvetlerin de başıdır. Başkan yardımcısını, başbakanı, bakanları, yüksek mahkeme başkanını ve diğer hâkimleri devlet başkanı tayin eder. Bakanlar 350 üyeli millet meclisi içinden seçilir.

Dakka'da bulunan anayasa mahkemesi, bir temyiz mahkemesi ve yüksek mahkeme ile beraber adalet sisteminin en yüksek merciidir.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

1. **Yüzey Şekilleri.** Bengladeş, kuzey ve kuzeydoğu Hindistan'dan Bengal körfezine yönelen büyük nehirlerin sulayarak alüvyon bakımından zenginleştirip fevkalâde verimli hale getirdiği Bengal havzasının büyük bir kısmını teşkil eder. Bu sebeple ülkeye "Bengal memleketi" anlamını taşıyan Bengladeş adı verilmiştir. Ülke toprakları, aralarında dünyanın en büyük nehirlerinden olan Ganj ve Brahmaputra'nın da bulunduğu binlerce nehir ve küçük akarsuyun birbiriyle birleştiği düz bir ova şeklindedir; üzerinde herhangi bir dağa rastlanmaz. Bu nehirler ağı ovanın verimliliğini arttıran bir

faktör olurken yazın şiddetli yağmurların sebep olduğu taşkınlarla da ülkeyi her yıl sel felâketi karşısında bırakmaktadır. Bu seller her yaz binlerce kilometrekare ziraî alanı kaplayıp bir anda ürünü, hayvanları, evleri ve birçok insanı sürüp götürürler. Ayrıca nehirler denize ulaşırken çok düzensiz bir görünüm ortaya çıkarmışlardır; bunlar med sırasında da taşarlar ve arazinin çoğunu yine sular altında bırakırlar. Bengal körfezinde alçak basınç alanı oluştuğu zaman meydana gelen tayfunlar ve med-cezire bağlı büyük dalgalar Bengladeş'in hayatında başka bir tehdit unsuru oluştururlar. Tayfunlar sırasında kasırga hızı bazan saatte 150 kilometreye varmaktadır. Nitekim Mayıs 1991'de meydana gelen ve hızı saatte 235 kilometreye ulaşan kasırgada 100.000'i aşkın insan ölmüş ve 10 milyon kişi de evsiz kalmıştır.

2. **İklim ve Bitki Örtüsü.** Himalaya dağlarının meydana getirdiği iklim değişikliklerine de mâruz kalan ülkede yıllık yağış miktarı bazı yerlerde 500 santimetreden, batı kesimlerinde ise 150 santimetreden daha az seviyeye kadar iner. Muson ikliminin hüküm sürdüğü bu ülkede yağış mevsimi temmuzdan eylül ayına kadar sürer; ancak nisan, mayıs, hatta haziran dahi oldukça yağışlı geçebilir. Bengladeş, sıcaklığın aralık ve ocak aylarında 9 santigrat dereceden temmuz ve ağustos aylarında 35-40 santigrat dereceye kadar değiştiği nemli bir tropikal iklime sahiptir. Eylül ve ekim en rutubetli aylardır; kasımda iklim yumuşar ve mart ortalarına kadar bu yumuşaklığı korur.

Güney sahillerinin batıya doğru büyük bir kısmı Sunderban diye adlandırılan ve Hindistan'a kadar uzanan geniş bataklık ve ormanlık alanlarla kaplıdır. Güneydoğuda Çitagong bölgesinde, yüksekliği 430 metreden daha fazla olmayan ve sık ormanlarla kaplı bulunan küçük tepeler silsilesi vardır. Diğer ormanlık bölgeler doğuda Silhet, Dakka ve Mysman-singh civarlarında toplanmıştır.

Bitki örtüsünün çeşitli ve verimli olmasının asıl sebebi Bengladeş'in rutubetli subtropikal iklimidir. Tepeler bambu, şeker kamışı ve çeşitli cinsten fundalarla kaplıdır. Ormanlardan mobilya yapımı için kereste ve odun elde edilir. Sunderban bataklıkları ismini, ahşap bina yapımı ve kâğıt üretimi ile mobilyacılıkta kullanılan sundari ağacından alır. Çitagong'da da kerestesi gemi inşasında kullanılan iyi cins tik ağacı yetişir. Hindis-

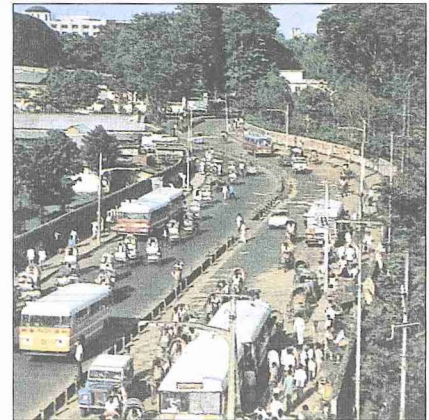
tan cevizi ve betelnut (fındığa benzer bir yemiş) ağaçları her yerde, özellikle güneyde çok sayıda bulunur. Kapok (pamığa benzer bir çeşit lif) yatak, yastık yapımında kullanılmaktadır. Hurma ağacının öz kısımları kışın rafine edilmemiş şeker üretiminde kullanılır.

Bengladeş'te vahşi hayvanlar arasında bulunan meşhur Bengal kaplanı Sunderban ormanlarında yaşar. Bu hayvanın uzunluğu 3-4 metreye kadar ulaşır. Diğer hayvanlar arasında geyik, leopar, sırtlan, ayı, yılan, maymun, timsah bulunur; filler Çitagong tepelerinde sürüler halinde dolaşır. Su samurları çok defa evcil olarak beslenir. Ayakkabı ve çanta yapımında derisi çok değerli olan iguananın ise (iri kertenkele) soyu tükenmek üzeredir. Ülkede yaklaşık 200 memeli hayvan, 750 kuş, 150 sürüngen, 200'ün üzerinde de deniz ve tatlı su balığı çeşidi bulunmaktadır.

3. **Akarsular ve Göller.** Bengladeş coğrafyasının en önemli özelliklerinden olan nehirler beş sistem içerisinde gruplandırılır: a) Ganj veya bu ülkedeki adıyla Padma; b) Brahmaputra; c) Meghna ve Surma nehirleriyle kolları; d) Kuzey Bengal nehirleri; e) Çitagong tepelik bölgesi ve çevresinde bulunan ovalardaki nehirler. Bu akarsu sistemlerinin en önemlisi, Himalayalar'dan doğup batıdan Bengal topraklarına giren ve geniş bir delta meydana getiren Ganj ve kollarıdır. Brahmaputra, Hindistan'ın doğusundaki Asam eyaletinden Bengladeş'e doğru akar.

Kuzeydoğuda balık üretimi yapılan tatlı su gölleri bulunmaktadır. Ülkenin hiçbir yerinde tabii çöl yoktur; ancak Hindistan'da Ganj nehri üzerine yapılan Fa-

Başşehir Dakka'dan bir görünüş - Bengladeş

rikka Barajı'nın nehrin suyunun yarısını diğer bir kanala aktarması yüzünden kuzey bölgelerinde kuraklaşma başlamış ve 1970'lerden beri devam eden bu durum Hindistan ile ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur.

4. Nüfus. Bengladeş etnik açıdan karışık bir nüfusa sahiptir. Başlıca ırkları Dravidiler, Avustralya yerlileriyle yakın akraba oldukları sanılan siyah derilli proto - Avustraloidler, nisbeten beyaz derilli olan Âriler ve sarı ırktan Moğollar ile XIII. yüzyılda İslâmî fetih amacıyla ülkeye gelen Türkler ve Araplar teşkil etmektedir. Batıdaki İslâm ülkelerinden gelen göçler, yedi yüzyıl süren müslümanların yönetimi boyunca devam etmiştir. Bu göçmenler Hinduizm ve Budizm'den İslâmiyet'e girenlerle birlikte toplam nüfusun % 85'ini meydana getirirler.

5. Dil (bk. BENGALCE).

6. Din. Halkın % 85'i müslüman olup devletin resmî dini, Bengladeş Millet Meclisi'nin 1988'de aldığı bir karara göre İslâmiyet'tir. Bazı şehirlerde bulunan küçük bir azınlık hariç müslümanların hepsi Sünnî mezheplere bağlıdır. Bunun yanında ilk tebliğçilerin daha çok süffî olmalarından dolayı halk arasında tasavvuf da yaygındır. Davetçilerin en etkilisi, Celâleddin-i Rûmî'nin müridi olduğu ileri sürülen ve türbesi dinî bir ziyaret merkezi haline gelmiş bulunan Şah Celâl'dir.

Nüfusun % 10'unu teşkil eden Hindûlar dört sınıfa (kast) ayrılırlar. Bunlar Brahmanlar (rahipler), Kşatriyalar (askerler), Veysiyalar (tüccarlar) ve Sudralar'dır (Şudra/Parya, en alt tabaka). Hinduizm'de kastlar arasında evlilik yasaklanmıştır. Hindûlar'ın Hindû olmayanlarla birlikte yemek yemeleri dahi mümkün değildir. Bu kuralların sertliği modern eğitimin etkisiyle gittikçe yumuşamaktadır. Hinayana ekolüne mensup olan Budistler ülke nüfusunun % 2'sini meydana getirirler. Ülkede çoğunluğu Katolik 1 milyona yakın da hıristiyan bulunmaktadır. Bunlar çok iyi organize olmuşlardır ve sayısal güçlerine göre büyük ve etkili bir çalışma içerisindeyirler. Budistler genelde kabile halinde yaşarlar, bunların arasında ilkel dinî inançlara sahip olan animistler de bulunmaktadır.

7. Ekonomi. 100 milyonun üzerinde bir nüfusa sahip olan Bengladeş % 2 nüfus artışı ile dünyanın en kalabalık bölgelerinden biridir. Kilometrekareye dü-

şen nüfus ortalama olarak 700'ün üzerindedir. Ülkede hâkim ekonomi ağırlıklı biçimde ziraata dayalıdır ve halkın % 80-85'i geçimini doğrudan ziraatla sağlar. Kişi başına düşen millî gelir tahminen 140 dolar olup bu rakam Bengladeş'in dünyanın en fakir ülkeleri arasında bulunduğunu göstermektedir. Ülke topraklarının % 62'si ziraata ayrılmıştır. Ancak ülke kendine yetecek kadar üretim yapamamakta ve verimin düşük olması sebebiyle dışarıdan gıda maddesi ithal etmektedir. Başlıca tarım ürünleri pirinç, buğday, baklagiller ve yağlı tohumlardır. Pirinç tarlalarından yılda üç defa mahsul alınır. Toprağın düşük ürün vermesinin yanında hemen her yıl meydana gelen sel ve tayfunlar yüzünden büyük miktarda ürün kaybıyla da karşılaşmaktadır.

Ülkede mango, liçi, jack, ananas, muz, papaw gibi çeşitli tropikal meyvelerle erik, kavun, greypfrut ve limon yetiştirilir. Başlıca tahıl ürünleri pirinç, buğday, darı ve arpadır. Yağ üretimi için de hardal, kolza çekirdeği ve ayçiçeği yetiştirilir.

1947'den önce hemen hemen hiçbir endüstri kuruluşu bulunmayan ülkede jüt lifleri, ayrılma sırasında Hindistan topraklarında kalan Kalkûta'daki fabrikalarda işlenirdi. 1947-1971 arasında endüstri faaliyetleri, bankalardan alınan düşük faizli krediler ve vergi muafiyetleri gibi teşvik edici kolaylıklar sayesinde gelişti. Bunun sonucunda yetmiş yedi jüt, kırk tekstil, iki kâğıt, bir çelik ve birkaç şeker fabrikası kuruldu. 1947'de 300 megavat olan elektrik üretimi 800 megavata yükseldi. 1950'li yıllarda doğal gazın bulunması ülke ekonomisine bir rahatlık sağladı. Bengladeş'teki belirlenmiş toplam doğal gaz rezervinin 18 trilyon metre küp olduğu tahmin edilmektedir.

Bengladeş'in sosyalist bir devlet olarak kurulması üzerine 1972'de gerçekleştirilen aşırı millileştirme hareketlerinin ekonomi üzerinde yıkıcı etkileri oldu. Bunu takip eden ziraat, endüstri ve ticaret alanındaki bozukluklar o kadar arttı ki ülke iktisaden ayakta durabilmek için dış yardıma bağlanmak zorunda kaldı. 1983-1984'e kadar Bengladeş'e ulaşan dış yardımın miktarı 14 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. 1982'den sonra serbest pazar ekonomisini desteklemek için planlanan daha gerçekçi bir politika takip edilmeye başlandı. Ülke-

de başlıca endüstri merkezleri 1947'den itibaren gelişmiş olan Dakka, Narayanganj, Kulna ve Çitagong'dur. Dakka ve çevresinde deri atölyeleri, seramik, cam ve konserve fabrikaları ile ilaç endüstrisi tesisleri yer alır. Jüt fabrikaları başka yerlerde de bulunmakla beraber esas olarak Narayanganj ve Kulna civarında toplanmıştır. Çitagong'da ülkenin tek hidroelektrik barajı ve bir çelik fabrikası ile ona bağlı birkaç küçük endüstriyel kuruluş bulunur. İki kâğıt fabrikasından biri Çitagong'da, gazete kâğıdı tesislerini de içine alan diğeri ise Kulna'dadır. Kuzeydeki Rajshahi şehrinde de ipek böcekçiliği endüstrisi tesisleriyle şeker fabrikaları vardır.

Bengladeş'te biri Çitagong, diğeri 1947'den sonra yapılan Mongla olmak üzere iki ana liman vardır ve bu iki limandan 1983-1984 yıllarında 1.110.000 ton ihracat ve 6.768.000 ton ithalât yapılmıştır. Hindistan'dan gelen mallar genel olarak kara yoluyla ülkeye ulaşır.

İç ulaşım ve ticaret, 8850 kilometresi asfalt olan 47.850 km. karayolu, 4350 km. demiryolu ve sayısız su yolu ile sağlanır. Ülke içi su taşımacılığında kullanılan gemi ve sandallar için nehirler üzerinde 163 iskele bulunmaktadır. Malların taşınmasında en önemli pay, 7000'e yakın tekne ile 5000 kadar manda ve öküzlerin çektiği yük arabalarına aittir. Bengladeş'te otobüs, otomobil ve uzak mesafeli yollarda çalışan kamyonlardan başka en çok görülen taşıt, rıksav denilen motorlu veya motorsuz üç tekerlekli arabalardır. Millî hava şirketi Bengladeş Biman, Dakka ile Hindistan, Nepal, Suudi Arabistan ve İngiltere arasında tarifeli uçak seferleri yapmaktadır; ülkenin tek milletlerarası hava limanı başşehir Dakka'dadır.

Ham ve işlenmiş madde olarak jüt, çay, deri, karides, kâğıt ve gazete kâğıdının yanı sıra 1970'lerden beri de Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne hazır giyim eşyası ihraç edilmektedir. Ülkede kömür, demir ve petrol 1980'li yıllardan beri çıkarılmaktadır.

II. TARİH

Üzerinde Bengladeş'in kurulduğu toprakların tarihi İslâm öncesi, İslâmî, İngiliz, Pakistan ve bugünkü Bengladeş Devleti dönemleri olmak üzere beş devreye ayrılır. Tarih öncesi çağlara kadar uzanan, karışıklık ve düzensizliklerin belirgin olduğu İslâm öncesi dönem, XIII. yüzyıl-

lin başında Türk kumandanı Muhammed Bahtiyâr Halacî'nin Bengal'i ele geçirdiği zamana kadar sürdü. Bahtiyâr Halacî'ye yenilen Lakşman Sena'nın temsil ettiği Hindü hânedanı daha önce bir Budist hânedanını yıkarak yerine geçmişti. Hindülar sistematiik olarak Budistler'i yok etmeye çalışıyorlardı. Bu faktör müslümanların ülkeyi fethini kolaylaştırdı ve Bahtiyâr Halacî daha çok Budist halk tarafından bir kurtarıcı olarak karşılandı. İslâmî dönem 1203'ten başlayarak son bağımsız Bengal Sultanı Sirâcüddevle'nin İngilizler'e yenildiği 1757 yılına kadar sürdü. Bu dönem, kısa süre devam eden bir Afgan hânedanı (1540-1576) haric, çoğunlukla Türk hânedanlarının hâkimiyetleri altında geçmiştir.

1203'ten 1340'a kadar olan ilk safha, Bengal yöneticilerinin Delhi Sultanlığı'nın hâkimiyetini kabul ettikleri bir dönemdir. Bengal 1340'ta bağımsız bir sultanlık haline geldiyse de 1576 yılında Bâbürlüler tarafından ele geçirildi ve bu tarihten 1757 yılına kadar Bâbürlü İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kaldı. Bu hânedan mensuplarının hepsi Türk idiler.

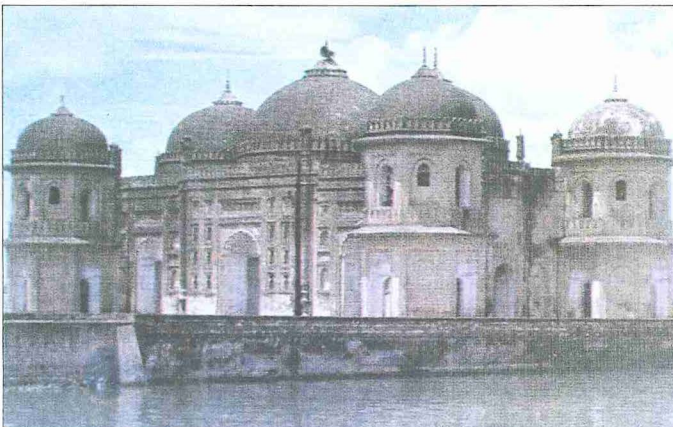
İngiliz yönetiminin başlamasıyla müslümanların hâkimiyeti geriledi. Halk sistematiik bir baskıya mâruz kaldı ve 1757'den itibaren yarım yüzyıla yakın bir süre içinde müslümanlar toplumdaki ağırlıklarını kaybettiler. 1836'da resmî dil olarak Farsça'nın yerini İngilizce'nin alması durumlarını daha da zayıflattı. Müslümanların tepkisi zaman zaman İngiliz otoritesine karşı ayaklanma ve yeni eğitim sistemini boykot etme şeklinde gelişti. Bu tepki, 1857'de Hint askerlerinin İngiliz subaylarına karşı baş kaldırdıkları ve Bâbürlü İmparatorluğu'nu tekrar canlandırmaya çalıştıkları bir ayak-

lanmayla sonuçlandı. Ancak bu ayaklanma koordinasyon eksikliği yüzünden başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine müslümanlara karşı yapılan baskılar arttı ve durum, Hindü uyanışının anti-İslâm bir hareket halini almasıyla daha da sertleşti. Hindü milliyetçileri, yarımadadaki hâkimiyetlerini yeniden sağlayabilmek için İngiliz dönemini işin başlangıcı olarak kabul ettiler. 1885'te İngilizler'in himayesinde kurulan Hindistan Millî Kongresi Hindü liderlerinin millî duygularını harekete geçirdi. Müslümanlar arasında ise İslâm din ve kültürünün Hindülar'ın hâkimiyetindeki bir hükümette bütünüyle korunamayacağı korkusu kuvvet kazandı. İslâm toplumu adına ayrı bir siyasi organizasyona duyulan ihtiyaç, 1906'da Muslim League'in kurulmasına yol açtı. XX. yüzyılın ortalarına doğru İngilizler'in Hindülar'a kendi kendilerini yönetme hakkını vermesi üzerine müslümanlar arasındaki endişeler daha da arttı ve sonunda Muhammed Ali Cinnah'ın liderliğindeki Muslim League, yarımadada müslümanların amaç ve istekleri doğrultusunda Pakistan adlı ayrı bir İslâm devleti kurduklarını ilân etti. Bu yoldaki en büyük gayret İngilizler'in baskısıyla Hindülar'ın ekonomik sömürüsüne daha fazla mâruz kalan Bengal'den geliyordu. İngilizler Ağustos 1947'de yarımadadan çekildiklerinde, müslümanların çoğunlukta bulunduğu Bengal'in doğu yarısı da Silhet ile birlikte Asam eyaletinden ayrılarak Hindistan'ın batısında kurulan Pakistan Devleti'ne "Doğu Pakistan" adı altında katıldı ve böylece aralarına Hindistan Devleti girmiş olmasına rağmen Pakistan'ın doğu eyaletini teşkil etti.

İngiliz yönetiminin başlangıcından itibaren doğu Bengal'deki jüt endüstrisi-

nin de merkezi durumunda olan Bengal'in merkezi Kalküta'nın Hindistan tarafında kalması Doğu Pakistan endüstrisi için zorluklar meydana getirdi. Bu kesimde endüstri ve büyük şehirler yoktu; her şey yeniden organize edilecekti. Daha gelişmiş olan Pakistan'ın batı kanadı ile Doğu Pakistan arasındaki eşitsizlik çok geçmeden birçok problemin ortaya çıkmasına sebep oldu. Anlaşmazlıklar iki kanat arasındaki ekonomik gelişmenin seyri ve devletin resmî dili konusu üzerinde de ortaya çıktı. Çünkü eskiden beri Hindistan İslâm toplumunun millî dili olan Urduca gelişmesini kuvvetlendirdikçe doğunun ana dili olan Bengalce'yi eziyordu. Anlaşmazlıklar, Doğu Pakistan'ı destekleyen Hindistan gazetecileri tarafından şiddetli bir münakaşa ortamına sokuldu. 1960'lı yılların sonlarında Doğu Pakistan'daki ayrılma duygusu politik bir hareketin kurulması önerilerini beraberinde getirdi. Bu durum 1971'de bir iç savaş haline dönüştü. Mart 1971'de Pakistan ordusu sıkıyönetim sırasında ayrılık taraftarlarına ağır baskı uygulayınca Doğu Pakistan'ın kaderi belli olmaya başladı. İç savaş esnasında çok sayıda Hindü'nun Hindistan'a geçmesi bu ülkenin askerî müdahalede bulunmasına bahane teşkil etti. Ayrılıkçı gerillalardan da yardım gören Hint askerlerinin üç haftalık kısa harekâtı zaferle sonuçlandı ve 16 Kasım 1971'de Pakistan kuvvetleri teslim oldu. Savaş sırasında Batı Bengal'e kaçmış olan Doğu Pakistan devlet görevlileri tarafından Bengladeş hükümeti adıyla yeni bir hükümet kuruldu ve böylece bağımsız bir Bengladeş Devleti ortaya çıkmış oldu. Hint kuvvetleri Mart 1973'te Mücibürrahman'ın başa geçmesine kadar ülkeyi işgal altında tuttular. Yeni lider Hindistan ile, Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa devletleri arasındaki yirmi beş yıl süreli antlaşmalara benzer bir dostluk antlaşması imzaladı ve ayrıca Bengal milliyetçiliğinin, Pakistan'ın İslâm milliyetçiliğinin aksine laiklik, sosyalizm ve demokrasi ilkeleri üzerine kurulduğunu ilân etti.

Ülkede İslâmî geçmişin inkâr edilmesi ve endüstri kuruluşlarının derhal millileştirilerek sosyalist bir ekonomiye geçmek için çok aceleci davranılması yönetimi karışıklığa sürükledi. Kuzey bölgelerinde baş gösteren şiddetli kıtlık, 1 milyonun üzerinde insan hayatının kaybına sebep oldu. 1975'te Mücibürrahman kendi anayasasını bir kenara bırakarak ül-

Sât Kûmbet
Camii -
Dakka /
Bengladeş

keyi diktatörlüğe götüren yetkiler aldı. Liderin güvendiği kişilerden meydana gelen yeni bir ordunun ortaya çıkacağı haberi karşısında silâhli kuvvetlerde rahatsızlık baş gösterdi ve bunlar önceden mevcut olan siyasî ve ekonomik memnuniyetsizliklere eklendi. Yeni rejimle beraber huzursuzlukların artması, sonuçta bir grup asker tarafından yapılan darbeyle kendini gösterdi. Mücibürrahman öldürüldü ve hükümet devrildi. Bu olayı bir belirsizlik dönemi takip etti. Daha sonra Mücibürrahman taraftarlarının iktidarı tekrar ele geçirmek için giriştikleri bir teşebbüs silâhli kuvvetlerle halkın ortaklaşa gerçekleştirdikleri benzeri görülmemiş bir hareketle engellendi. General Ziyâürrahman bu karışıklıktan yeni ve başarılı bir lider olarak ortaya çıktı. Ziyâürrahman'ın politik başarısı, devletin ana prensibi olarak Bengal milliyetçiliği yerine Bengladeş milliyetçiliğini benimsemesinden kaynaklanıyordu. Bu değişiklik Doğu Bengal'e Batı Bengal'den ayrı olarak kültürel ve siyasî bir kimlik kazandı. Ziyâürrahman'ın 30 Mayıs 1981 tarihinde bir subay tarafından öldürülmesi ülkeyi bir iç savaşın içine çekti. Altı ay sonra yapılan seçimde Ziyâürrahman'ın yardımcısı Abdüssettâr cumhurbaşkanı seçildi (15 Kasım 1981). Abdüssettâr'ın cumhurbaşkanlığı, Genelkurmay Başkanı General Hüseyin Muhammed Erşad'ın 24 Mart 1982 tari-

hinde yönetime el koymasına ve onu görevden uzaklaştırmasına kadar devam etti. Erşad iktidarı ele geçirir geçirmez meclisi dağıtarak sıkıyönetim ilân etti, siyasî ve sendikal faaliyetleri yasakladı. Bütün yetkileri tekeline aldı ve eski yönetimde görev yapmış bazı bakanları tutuklatarak yargıladı. Ekonomik bakımdan zor durumda olan Bengladeş'i kurtarmak için devlet kuruluşlarının özel sektöre devri, zarar eden müesseselerin kapatılması, yabancı yatırımların özendirilmesi, ithalâtın denetim altına alınması gibi bazı tedbirler aldı. Çin Halk Cumhuriyeti'yle ticarî ilişkileri geliştirdi. Eğitim sistemini İslâmlaştırmak istediyse de bunda başarılı olamadı ve ülkede karışıklıklara sebep oldu. Grev ve gösteriler üniversitelerin kapatılmasına, siyasî parti liderlerinin tutuklanmasına ve basına sansür konulmasına sebep oldu. Erşad 11 Aralık 1983 tarihinde devlet başkanlığını ilân etti. 15 Ekim 1986'da yapılan seçimde beş yıl için cumhurbaşkanı seçildi. Dış politika alanında Hindistan'la anlaşmazlık konusu olan Farikka Barajı suları meselesini Ekim 1985'te imzalanan bir antlaşmayla çözümleyip komşu ülkelerle iyi ilişkilerin kurulmasına çalıştıysa da içeride takip ettiği baskıcı politika halk arasında genel bir memnuniyetsizliğe yol açtı; ülkede grevler, gösteriler ve karışıklıklar hiç eksik olmadı. Kasım 1990'da muhalefetin ülke genelinde başlattığı gösteriler karşısında sıkıyönetim ilân etmek zorunda kaldı (27 Kasım 1990). Fakat sıkıyönetimin olayları durduramaması üzerine meclisi feshederek 5 Aralık 1990 tarihinde görevinden istifa etti. Yerine Yüksek Mahkeme Başkanı Şehâbeddin Ahmed vekâleten cumhurbaşkanlığına getirildi.

III. KÜLTÜR ve MEDENİYET

1. Dil ve Edebiyat (bk. BENGALCE).

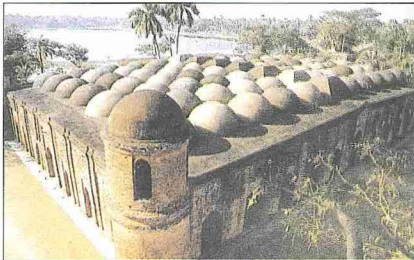
2. Sanat ve Mimari. Budist tapınakları ile din okullarının harabeleri Bengladeş'teki İslâm öncesi mimarinin bugüne kalan örnekleridir. Müslüman yöneticiler İslâm dünyasının başka bölgelerinde yaygın olan kemer, kubbe ve minarelerle karakter kazanmış mimari tarzını burada da uyguladılar. Binaların korunmasına ters etki yapan Bengal'in rutubetli havası dolayısıyla eski yapıların çoğu ortadan kalkmış veya harabe haline dönüşmüştür. Dakka'da, müslümanların eski başşehirleri Sonârgaon'da ve diğer bazı yerlerde ayakta duran cami, türbe, minare ve kervansaray gibi birkaç mimari yapı muhteşem İslâm sanatına şahitlik

eder. Bagerhat'taki Sâth Kümbet Camii, çok sayıda kubbesi ile yarımadanın en büyük camilerinden biridir. Dakka'daki Lalbag Kalesi'nin içinde bulunan küçük kabul salonu Bâbürlü mimarisinin güzel bir örneğini teşkil eder. Dakka'daki Lâlbağ ve Sât Kümbet camileri de yine aynı döneme aittir.

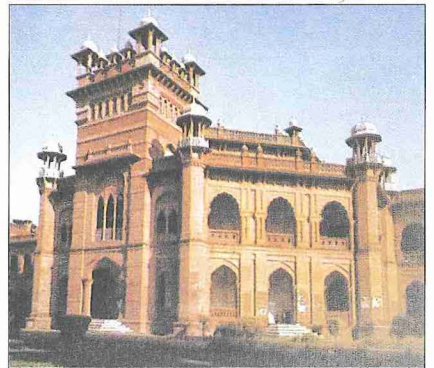
3. Eğitim. Bengladeş'te okuma yazma bilenlerin oranı ortalama % 24 olup bu oran erkekler arasında daha yüksektir. Ülkede dördü genel, biri ziraat, biri teknik, biri de İslâmî olmak üzere yedi üniversite ile on yedi yüksek teknik okul vardır. Tıp ve mühendislik alanındaki yüksek öğretim dört mühendislik ve on tıp fakültesinde sürdürülmekte, ülkede bir de tıp eğitimi sonrası için yüksek ihtisas enstitüsü bulunmaktadır. 1984-1985 öğretim yılında orta öğrenimdeki okulların sayısı 885, ilkokulların 43.865 ve medrese olarak bilinen dinî okulların sayısı da 2805 idi.

İngiliz yönetimi sırasında İngilizce yayın yapan kurumlar zamanla Bengalce'ye döndüler. Ancak İngilizce orta öğretimde zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Çeşitli seviyelerde okutulan diğer diller ise Arapça, Urduca, Fransızca, Almanca ve Rusça'dır. Dakka Üniversitesinde Avrupa ve Asya dillerinden birçoğunun öğretildiği modern diller enstitüsü bulunmaktadır. Üniversite dışı bi-

Bâbürlüler öncesi, 863'te (1459) inşa edilmiş Sâth Kümbet Camii'nin içten ve dıştan görünüşü - Bagerhat / Bengladeş

Dakka Üniversitesi ve Millî Müzesi - Bengladeş

linsel araştırma kurumları olan Bengladeş Bilimsel Araştırma Enstitüsü, Atom Enerjisi Komisyonu ve Gıda Enstitüsü Dakka'dadır. Dakka'daki Millî Müze, Rajşahi'deki İslâm öncesi dönemlere ait Varendra Araştırma Müzesi ve Çitagong'daki Etnografya Müzesi ülkenin üç büyük müzesidir. Dakka'da bulunan The Asiatic Society of Bangladesh, Bengali Academy ve Islamic Foundation en tanınmış kültür merkezleridir.

1983'te ülkede elli üçü Bengalce, on biri İngilizce olmak üzere altmış dört günlük ve 221'i Bengalce, yirmi dördü İngilizce olmak üzere de 245 haftalık gazete yayımlanmakta idi. Bengladeş radyosu Bengalce, İngilizce, Urduca, Hintçe, Arapça ve Nepalce yayın yapmaktadır. Siyah beyaz televizyon yayını 1960'lı yıllarda, renkli yayın ise 1981'de başlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud Shah Qureshî, *Etude sur l'évolution intellectuelle chez les musulmans du Bengale 1857-1947*, Paris 1970; Sufia Ahmed, *Muslim Community in Bengal 1884-1912*, Dacca 1974; Ghulam Husain Salim, *Riyâzu's-salâtin: A History of Bengal* (trc. Abdus Salim), Delhi 1975; Ashraf Siddiquî, *Folkloric Bangladesh*, Dacca 1976; *The History of Bengal* (nşr. R. C. Majumdar — J. N. Sarkar), Dacca 1976; *Ibn Batutah's Account of Bengal* (trc. Harinath De), Calcutta 1978; Matiur Rahman, *Bangladesh Today*, London 1978; M. A. Aziz, *A History of Pakistan*, Lahore 1979, s. 84-88, 195-196; Talukder Muniruzzaman, *The Bangladesh Revolution and Its Aftermath*, Dacca 1980; İhsan Hakki, *Bâkistân*, Beyrut, ts., s. 251-270, 373-379; A. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden 1980, s. 9-10, 47-50, 178-181; Syed Mahmudul Hasan, *Muslim Monuments of Bangladesh*, Dacca 1980; Yüsrâ el-Cevherî, *Âsya'l-İslâmiyye*, Kahire 1980, s. 231-235; S. Wolpert, *A New History of India*, New York 1982, s. 108-109, 234, 285-286, 336-337; Abdul Wadud Bhsian, *Emergence of Bangladesh and Role of Awami League*, New Delhi 1982; Mujeeb Ashraf, *Muslim Attitudes Towards British Rule and Western Culture in India*, Delhi 1982, s. 144-154; D. H. Butani, *The Future of Pakistan*, New Delhi 1984, s. 160-168; J. N. Sarkar, *Hindu-Muslim Relations in Medieval Bengal*, Delhi 1985; B. H. Farnes v.dğr., "Bangladesh", *The Far East and Australasia 1988*, London 1987, s. 214-236; S. A. A. Rizvi, *The Wonder That Was India*, London 1987, II, 21-23, 30-32, 57-59, 283-284; *History of India*, VIII, 156-197; N. Ahmet Asar, "Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşei ve Bengladeş'in Doğuşunun Tarihçesi", *İTED*, VI/1-2 (1975), s. 47-83; VI/3-4 (1976), s. 23-61; Muhammed Husain, "Muslim Bengal and Pakistan", *Pakistan Horizon*, XXXV/2, Karachi 1982, s. 10-28; Abdul Karim, "Bangladesh: History and Culture", *Pakistan Journal of History and Culture*, IX/2, Islamabad 1988, s. 33-67.

SYED SAJJAD HUSAIN

BENHÂ

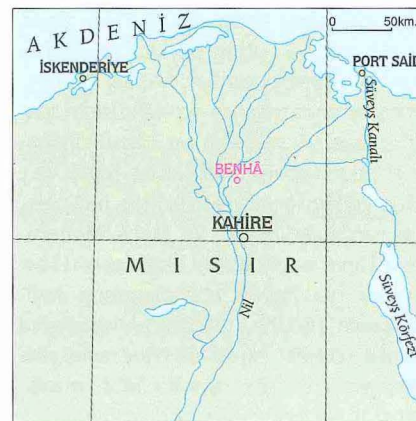
(بنہا)

Aşağı Mısır'da bir şehir.

Nil deltasının doğu kesiminde ve nehrin Dumyât (Dimyat, Damietta) ana kolunun sağ yakasında kurulmuştur. Kahire'nin 45 km. kuzeyinde, Kahire-İskenderiye, Kahire-İsmâliye demiryollarının kavşak noktasında ve Kahire-İskenderiye otoyolunun üzerindedir. Ayrıca kanallar sistemiyle de batıda Menûf ve Şîbinü'l-kevm'e, kuzeyde Ziftâ ve Tanta'ya bağlıdır. Tarihi İlkçağ'a giden ve adı eski Mısır dilinde Panaho'dan gelen şehir, Ortaçağ'da Şarkiyeye eyaletinin önemli bir kısmını teşkil etmiştir; bugün ise Kalyûbiye idarî biriminin (muhâfaza) merkezi olup 1986 sayımına göre 115.571 nüfusa sahiptir.

Ortaçağ coğrafyacıları şehrin balıyla ünlü olduğunu ve bu sebeple Benhâ el-Asel adıyla anıldığını, hatta İbn Abdülhakem Mısır Hükümdarı Mukavkıs'ın Hz. Peygamber'e gönderdiği hediyeler arasında bu balın da bulunduğunu ve Resûlullah'ın bu balı bereketli kılması için Allah'a dua ettiğini, Yâkût ise Benhâ balının Mısır'ın gurur kaynaklarından birisi olduğunu yazmaktadır. İdrîsî de şehrin geniş arazisinin bol meyveli ağaçlarla kaplı olduğunu, topraklarından çok bereketli mahsul alındığını bildirmektedir. Benhâ'nın ünlü tabiat güzelliği asırlar boyu hiç eksilmemiş ve Mısır Hidivi I. Abbas Hilmi de burada yaptırdığı kasırda ölmüştür.

Benhâ

Bugün Nil ile Tefvîkî kanalı arasındaki pamuk yetiştirmeye elverişli fevkalâde mümbit toprakların ortasında yer alması sebebiyle pamuk üretiminde şöret yapan Benhâ ana yollar ve kanallar üzerinde bulunmasından dolayı da önemli bir ticaret merkezidir. Burada, Nil deltasındaki diğer eyalet merkezlerinin aksine endüstri gelişmemiş, sadece çevrede yetişen tarım ürünleriyle, özellikle pamukla ilgili bazı küçük sanayi işletmeleri kurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır*, s. 48, 52; İbnü'l-Fakih, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 67; Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân* (trc. Muhammed İbrâhim Âyetî), Tahran 1343, s. 115; İdrîsî, *Şifâtü'l-Mağrib*, s. 12; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 501; Makrîzî, *el-Hiştâ*, I, 29-30; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 342; *Mu.A*, I, 414; A. B. Mountjoy, "Banha", *EBR*, III, 87-88; G. Wiet, "Banhâ", *El²* (İng.), I, 1015-1016.

DİA

BENİ AHMER

(bk. NASRİLER).

BENİ CEHİR

(بنو جهير)

Ukaylîler, Mirdâsiler, Mervânîler, Abbâsiler ve Selçuklular'ın hizmetinde bulunan bir vezir ailesi.

V-VI. (XI-XII.) yüzyıllar arasında Abbâsiler'in vezirlik makamını bir bakıma tekellerine alan bu ailenin ilk ferdi Fahrüddevle Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed (İbn Cehîr) 398'de (1007-1008) Musul'da doğdu. Şehrin reisi Ebû'l-Akârib'in kızıyla evlendi. Musul'a hâkim olan Ukaylîler'in hizmetinde bulunduğu sırada Bizans imparatoruna elçi olarak gönderildi. Ukaylî Emîri Kureys b. Bedrân'ın kendisini tevkif etmek istediğini anlayınca Halep'e kaçtı ve bu şehre hâkim olan Mirdâsî Emîri Muizzüddevle b. Sâlih tarafından vezir tayin edildi. Daha sonra Malatya'ya, oradan da Âmid'e giderek Mervânî Emîri Nasrüddevle Ahmed'e vezir oldu. Nasrüddevle'nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu Nizâmeddin zamanında da bir müddet aynı görevde kaldıktan sonra Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'ın, hem sultanın yanında itibarı olacak hem de halifelik makamının haklarını koruyabilecek bir vezir aradığını duyunca kendisine bir mektup göndererek bu göreve talip oldu. İsteğinin kabul edilmesi üzerine Bağdat'a git-